

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ЕКОНОМІКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 339.944(477)(045)

О.А. Беззубченко

ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ІНОЗЕМНИХ ТНК В УКРАЇНІ

У статті досліджено особливості та закономірності розвитку транснаціоналізації на сучасному етапі. Визначено умови виходу на ринок України потужних транснаціональних корпорацій (ТНК), що здійснюється, як правило, у формі прямих іноземних інвестицій

У сучасних умовах процеси транснаціоналізації виробництва та фінансів стали однією з найважливіших ознак і, можна сказати серцевиною прогресуючого процесу глобалізації економіки. Нові якісні зміни визначаються в значній мірі все зростаючою активністю транснаціональних структур, операції яких обумовлюють не лише посилення масштабів фінансової глобалізації, але і зростання інтеграційних процесів при здійсненні прямих іноземних інвестицій. ТНС сьогодні є основними суб'єктами сучасного світового господарства і міжнародних економічних відносин.

Значну увагу дослідженню особливостей та закономірностей розвитку транснаціоналізації на сучасному етапі приділено у працях багатьох вітчизняних учених усіх шкіл і напрямів таких, як О. Рогач, В. Рокоча, Л. Руденко, А. Пехник, А. Семенов, Г. Партин, О. Гирик, О. Чуб, Т. Мустафін, проте дослідження наслідків ринкової трансформації економіки України та її інтеграції у світову економічну спільноту в умовах виходу на ринок України потужних транснаціональних корпорацій (ТНК), що здійснюється, як правило, у формі прямих іноземних інвестицій залишається актуальним.

Експансія іноземних ТНК на український ринок розпочалася одразу ж після проголошення незалежності України у 1991 р. При цьому на основі аналізу компаній, що приходили на український ринок, та застосовуваних ними стратегій можна виділити кілька етапів експансії.

Перший етап експансії (від проголошення незалежності до прийняття у 1993 р. Декрету Кабміну «Про режим іноземного інвестування») характеризується зростанням кількості індивідуальних підприємств, частина з яких утворена із безпосереднім залученням капіталу нерезидентів України. Слід звернути увагу на те що, по-перше, більшість спільних підприємств у цей період створювалася із залученням капіталу приватних інвесторів на основі особистих чи навіть родинних зв'язків - тобто на цьому етапі мова у більшості випадків ще не йде про експансію власне ТНК, для яких Україна тоді не становила значного інтересу. По-друге, переважна більшість спільних підприємств за участю ТНК створювалася або для імпорту та дистрибуції на території України іноземних товарів, або для експорту продукції українських підприємств, тимчасово конкурентоспроможної на ринках постсоціалістичних країн за рахунок штучної підтримки українським урядом низьких цін. При цьому різке розширення українського експорту протягом аналізованого періоду мало переважно негативний вплив на економіку, оскільки продаж продукції за невиправдано низькими цінами лише сприяв поглибленню економічної кризи.

Другий етап іноземного інвестування в економіку України (1993-1997 рр.) почався з прийняттям 20 травня 1993 р. Декрету Кабміну «Про режим іноземного

інвестування». На цей період припадає пік приходу в Україну іноземних ТНК. Саме тоді було відкрито переважну більшість представництв, філій, спільних підприємств та дочірніх компаній іноземних ТНК, що діяли чи діють в Україні. Найвідоміші з них – Coca-Cola Amatil, Procter&Gamble, Philip Morris, R.J. Reynold's Tobacco, Sony, Philips, Bosch, Daewoo Electronics, Samsung та LG. Ця хвиля експансії іноземних ТНК на український ринок пояснюється, у першу чергу, надзвичайно сприятливим для певних категорій іноземних інвесторів Законом України «Про режим іноземного інвестування», який, поряд із величезними податковими та іншими пільгами для іноземних інвесторів, надавав їм державні гарантії повернення інвестицій та захист від зміни інвестиційного та податкового законодавства. На додаток до цього, як уже згадувалося, Кабмін своїм Декретом «Про режим іноземного інвестування» від 20 травня 1993 р. звільнив ряд найпотужніших ТНК від податку на прибуток протягом п'яти років з моменту внесення кваліфікаційної інвестиції. При цьому ставка оподаткування переведення коштів у материнську компанію не перевищувала 15%, а згідно з європейськими стандартами, про прагнення приєднатися до яких Україна неодноразово заявляла, максимальна ставка цього прибутку взагалі повинна була зменшитися до 10%. При цьому з огляду на невідповідність уряду навіть у ключових питаннях державного регулювання діяльності іноземних ТНК на території України у період 1993-1997 рр. практично ніщо не стримувало їх від довільної експлуатації ринку України. Тому цей період характеризується значними фінансовими зловживаннями [1].

Третій етап діяльності іноземних ТНК на ринку України почався із відміною Декрету «Про режим іноземного інвестування», тобто зі скасуванням багатьох пільг для іноземних інвесторів. Тому 1997 і наступні роки характеризуються помітним скороченням активності іноземних інвесторів на території України.

На жаль, Український уряд не проявив достатньої послідовності й у справі відміни пільг, оскільки незабаром після відміни Декрету стало відомо про нові факти надання пільг іноземним компаніям. Так, значні пільги отримали корпорації Nestle (яка придбала контрольний пакет акцій львівського ВАТ «Світоч»), та корейська корпорація Daewoo Motor, яка під приводом розбудови української автомобілебудівної промисловості, на додачу до податкових пільг домоглася від Українського уряду офіційного закріплення за своїм дочірнім підприємством і АвтоЗАЗ-Daewoo майже монопольних привілеїв на ринку України [1, С.253-258].

Аналіз показує, що присутність і активна діяльність світових транснаціональних корпорацій є очевидною в усіх сферах і, практично, на всіх сегментах українського ринку, що відображає їх експансіоністську глобально орієнтовану мотивацію. Превалюючими мотивами приходу світових ТНК на український ринок є завоювання нового, досить великого ринку збуту продукції та послуг в умовах загострення конкуренції на традиційних для них ринках. Відкритість українського ринку, його технологічна та споживча невибагливість дає можливість реалізувати практично увесь спектр промислової продукції, навіть на стадії занепаду її життєвого циклу на ринках більш розвинених країн.

Важливими були і залишаються мотиви ТНК у використанні дешевих факторів виробництва, особливо у експортоорієнтованих природно-сировинних галузях. Певне значення має політика диверсифікації у діяльності на нових ринках СНД, екологічні та інші мотиви.

Крім традиційних факторів транснаціоналізації, цілком очевидно, що на сьогодні і у найближчій перспективі ключовим фактором у залученні крупного транснаціонального капіталу в економіку України є його участь у приватизації, насамперед, стратегічних об'єктів. Статистично і аналітично підтверджена пряма залежність між реалізацією приватизаційних програм і обсягами іноземного інвестування (близько 50 % іноземних інвестицій забезпечили саме іноземні інвестори

завдяки участі у приватизації українських підприємств). Взагалі, значний іноземний капітал приходить в українську економіку завдяки реалізації інвестиційних проєктів зарубіжних ТНК.

Статистичний аналіз галузевої структури прямих іноземних інвестицій в економіку України, рисунок 1, підтверджує припущення, що головною метою інвестування в Україну на сучасному етапі є використання її ринку для отримання швидкого прибутку. Про це свідчить, зокрема, стабільно висока частка харчової промисловості та внутрішньої торгівлі, що на початок 2010 року сягнула разом 15% обсягу ПІІ, вкладених в Україну - адже ці галузі, не вимагаючи зв'язування коштів компанії, дозволяють отримувати прибутки за рахунок швидкого обігу.

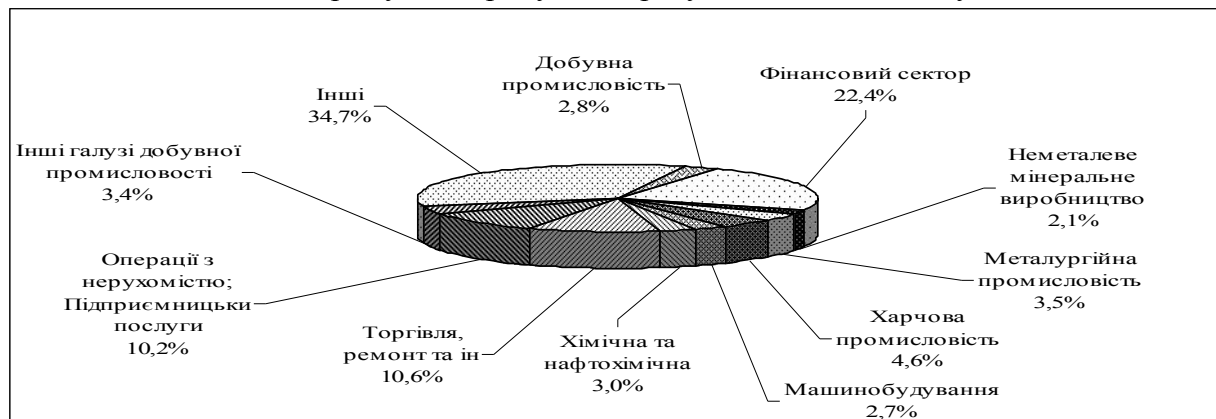

Рис. 1. Структура ПІІ в Україну за галузями на 01.01.2010р., %

Крім того, статистичний аналіз підтверджує й інший аргумент на користь припущення про значну схильність «інвесторів» (а відповідно, і їх українських партнерів) до фінансових зловживань та відмивання коштів шляхом активного залучення офшорних компаній – частка інвестицій в фінансовий сектор за всі роки склала близько ¼ загального обсягу ПІІ. Навіть просте ранжування країн походження прямих іноземних інвестицій в економіку України дозволяє виявити у десятці найбільших інвесторів чотири офшорні зони: Кіпр (не є з 2007р.), Ліхтенштейн, Швейцарію та Британські Віргінські острови (рис.2). При цьому якщо потужні швейцарські інвестиції ще можна якоюсь мірою пояснити високим розвитком швейцарської економіки (прикладом чого може слугувати діяльність в Україні швейцарської ТНК Nestle), то економіки трьох інших названих держав є явно ослабленими для здійснення настільки потужних інвестицій власними силами.

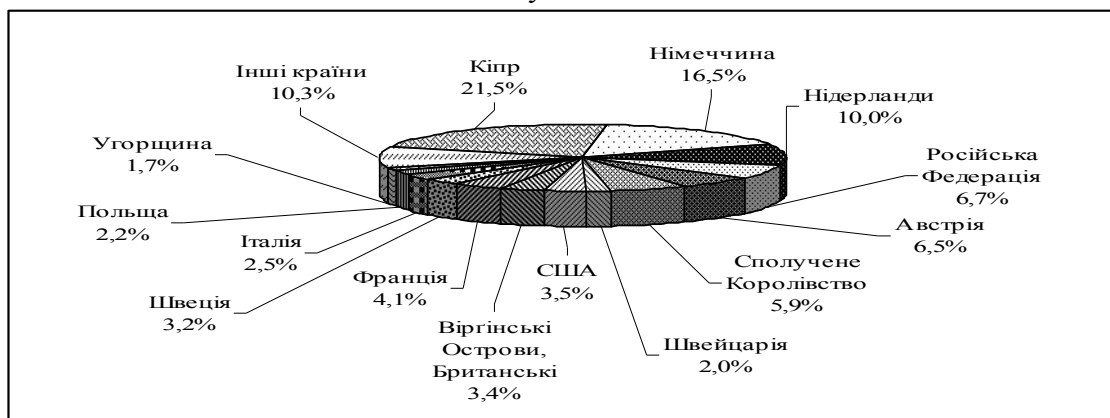

Рис. 2. Географічна структура ПІІ в Україну на 01.01.2010р., %

На початок в 2010р. в Україну вкладено іноземними підприємствами більше 40 млрд. дол. Найбільшими інвесторами є Кіпр (21,5% або 8593,2 млн. дол.), далі йдуть такі країни, як Німеччина, Великобританія, Росія, Нідерланди, Австрія та інші.

При проведенні регіонального статистичного аналізу структури ПІІ в Україні інтерес частіше направлений не лише до відмінностей питомої ваги окремих країн, але і до відмінності самої структури використання в цілому за різні періоди.

Аналіз структурних змін явища полягає у визначенні узагальнюючих показників структурних зрушень. У розробці системи інтегральних показників велика роль належить роботам учених-статистиків: К. Гатева, Л.С. Казінца, В.М. Рябцева, А. Салаї і ін. До найбільш поширених зведених показників відносяться наступні:

$$\text{Інтегральний коефіцієнт К. Гатева: } K_{Гатева} = \sqrt{\frac{\sum (d_1 - d_0)^2}{\sum d_1^2 + \sum d_0^2}}, \quad (1)$$

$$\text{Індекс структурних зрушень А. Салаї: } I_{Салаї} = \sqrt{\frac{\sum \left(\frac{d_1 - d_0}{d_1 + d_0}\right)^2}{n}}, \quad (2)$$

$$\text{Критерій В.М.Рябцева: } I_{Рябцева} = \sqrt{\frac{\sum (d_1 - d_0)^2}{\sum (d_1 + d_0)^2}}. \quad (3)$$

В процесі дослідження структури ПІІ скористаємося всіма вищепереліченими показниками для повнішої характеристики явища. Результати розрахунків можна перевірити на правильність, використовуючи співвідношення, розроблене В.М. Рябцевим: при числі спостережень більше двох завжди: $I_{Рябцева} < K_{Гатева} < I_{Салаї}$.

Таблиця 1

Узагальнюючі показники структурних зрушень в структурі ПІІ до України

№	Показники	2001-2009
1	Індекс В.М. Рябцева	0,284935
2	Індекс А. Салаї	0,38753446
3	Коефіцієнт К. Гатева	0,339527

Таким чином, структура інвестицій в Україну в 2009р. порівняно з 2001р. зазнала відносно суттєвих змін – в середньому на 33%. Про це свідчить і зміни в положенні деяких країн за цей період. Наприклад, втрата США своїх лідируючих позицій (16,6% в 2001р. проти 3,4% в 2009р.) та поява нових лідерів – Кіпр (10,8% проти 21,5%) та Німеччина (5,6% проти 16,5%). Майже не змінилися частка Російської Федерації (~6,7%) та Нідерландів (8,4 – 9,9%).

Динаміка ПІІ в Україну останніми роками не відзначалася стабільністю, про що свідчить проведений аналіз. Так, середній приріст ПІІ в період з 1998-2009рр. склав близько 18%. На основі розрахованого Коефіцієнту прискорення/уповільнення можна говорити, що протягом першої половини періоду, що аналізується інвестиційні процеси розвивалися більшими темпами, ніж в 2004-2009рр., коли відбулося уповільнення темпів притоку ПІІ майже на 5%.

Найбільший інвестиційний пік приходиться на два роки: 2005 рік, коли загальний темп приросту ПІІ склав 248% від попереднього року чи 96,02% від загального обсягу ПІІ, ввезених в Україну (рис.3.), що багато в чому було обумовлено придбанням німецькою компанією «Mittal Steel» ВАТ «Криворіжсталі» за 4,8 млрд. дол.

Останній пік 2007 рік – 68% приросту на майже 8 млрд. дол., 2,8 з яких було вкладено Кіпром в підприємства фінансового та промислового сектору. Останні два роки в динаміці ПІІ простежується значний спад на рівні 25% щорічно, що в першу чергу пов'язано світовою економічною кризою, яка не оминула і Україну.

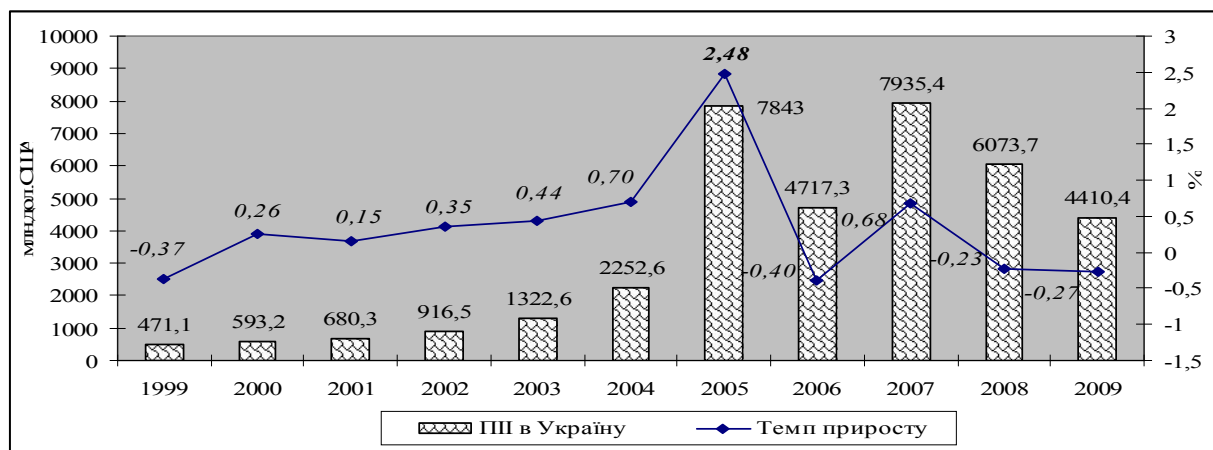

Рис. 3. Динаміка обсягів та приросту ВВП в Україні, 1999-2009 рр.

Беззаперечним лідером серед регіонів щодо обсягів залучених іноземних інвестицій залишається м. Київ - \$15 756,1 млн. (7 814 підприємств та 39,4% обсягу іноземного капіталу в економіку країни). До п'ятірки лідерів також входять Дніпропетровська область - \$2 813,6 млн. (1 008 та 7%), Харківська область - \$2 054,7 млн. (847 та 5,1%), Донецька область - \$1 649,6 млн. (568 та 4,1%) та Київська область - \$1 507,4 млн. (907 та 3,8%).

Хибне уявлення про те, що саме іноземний інвестор принесе зі собою «цивілізовані правила» бізнесу, що у кінцевому підсумку призведе до оздоровлення економіки, є одним із найшкідливіших стереотипів української економіки.

Цей феномен пояснюється тим, що серйозний «цивілізований» інвестор при веденні бізнесу надає перевагу «цивілізованому» середовищу, тому його прихід в економіку може бути швидше наслідком, аніж причиною оздоровлення економіки, у той час як невизначеність в економіці та недосвідченість вітчизняних підприємців неминуче приваблюють в Україну схильних до зловживань інвесторів.

Ще більшою є імовірність ускладнень при співпраці українських підприємств з представництвами іноземних компаній. Визначальною особливістю представництва є відсутність у нього державної реєстрації на території країни функціонування. У зв'язку з цим виникає кілька можливостей для зловживань. По-перше, для створення представництва немає потреби у його державній реєстрації, таким чином ніщо не заважає створювати в Україні представництва неіснуючих корпорацій поряд з реальними ТНК.

Слід зазначити, що ділові стосунки з представництвом будь-якої ТНК не вигідні для українських підприємств ще й тим, що українські арбітражні суди не мають права розглядати позови до відповідачів, не зареєстрованих в Україні (а саме до цієї категорії належать представництва). Тому юридично неможливо подати в Україні позов до представництва іноземної ТНК навіть за умови явного невиконання нею договірних зобов'язань. Оскільки зміни в статуті не мають жодної прив'язки до умов договору, то постфактум мова завжди може зводитися до перевищення представництвом повноважень при укладанні договору, що автоматично робить договір необов'язковим для виконання з боку ТНК.

Часто реальною метою інвестування в українські підприємства є їх усунення з ринку. У багатьох випадках гарантією надійності при виборі іноземного контрагента вважають високий показник обороту (продажів). Насправді значення цього показника суттєво перебільшується, оскільки у певних галузях (це характерно, наприклад, для торговельних компаній) навіть при значних оборотах величина власних активів може залишатися відносно малою. Тому реальна фінансова стійкість багатьох торговельних компаній може бути поставлена під сумнів.

Приклад - банкрутство американської торговельної мережі W.T. Grant, яка виявилася неплатоспроможною при тому, що показники обороту під впливом постійних розпродажів були достатньо високими [2].

Процеси реформування, які відбуваються в Україні впродовж останнього десятиріччя, об'єктивно створюють підвалини для поширення в ній і процесів транснаціоналізації. Цьому сприяє процес відходу держави від прямого втручання в економічні процесі і зменшення рівня витрат на економічний розвиток у складі державного бюджету країни.

Тому вирішення проблем конкурентоспроможності значною мірою зміщувалося впродовж періоду реформ на рівень самих суб'єктів господарювання. В умовах зростаючого конкурентного тиску останні змушені об'єднувати свої зусилля, запроваджувати нові форми концентрації капіталу, в тому числі й через формування ТНК.

З другого боку, сам процес розвитку національного капіталу поступово підводить до того, що на певному етапі постає необхідність його виходу за національні межі. Тобто процес транснаціоналізації прямо впливає з процесу концентрації національного капіталу, що й було одним з основних напрямів його розвитку в процесі економічних реформ.

Однак, попри посилення рівня транснаціоналізації економіки України протягом останніх років, він все ще залишається на відносно невисокому рівні. Хоча, слід зазначити, вимірювання рівня інтернаціоналізації економіки в пострадянських країнах загалом і в Україні зокрема стикається зі значними методологічними труднощами.

Вони пов'язані з дуже з суттєвим рівнем тінізації економіки та високим рівнем розповсюдження неформальних угод в економіці, тому є суттєва проблема ступеня достовірності наявних даних про реальний рівень транснаціоналізації економіки України. На жаль, на сьогодні в нашій країні майже немає жодних систематичних спостережень у цій сфері. Що ж до наявних міжнародних методик, то вони, безумовно, внаслідок вищенаведених причин дещо занижують фактичний рівень транснаціоналізації економіки у країнах з перехідною економікою, в тому числі й в Україні. Незважаючи на це, відповідний міжнародний порівняльний аналіз становить інтерес, оскільки він вказує на ступінь розповсюженості відкритих процесів транснаціоналізації, на розвиток яких і має орієнтуватися державна політика.

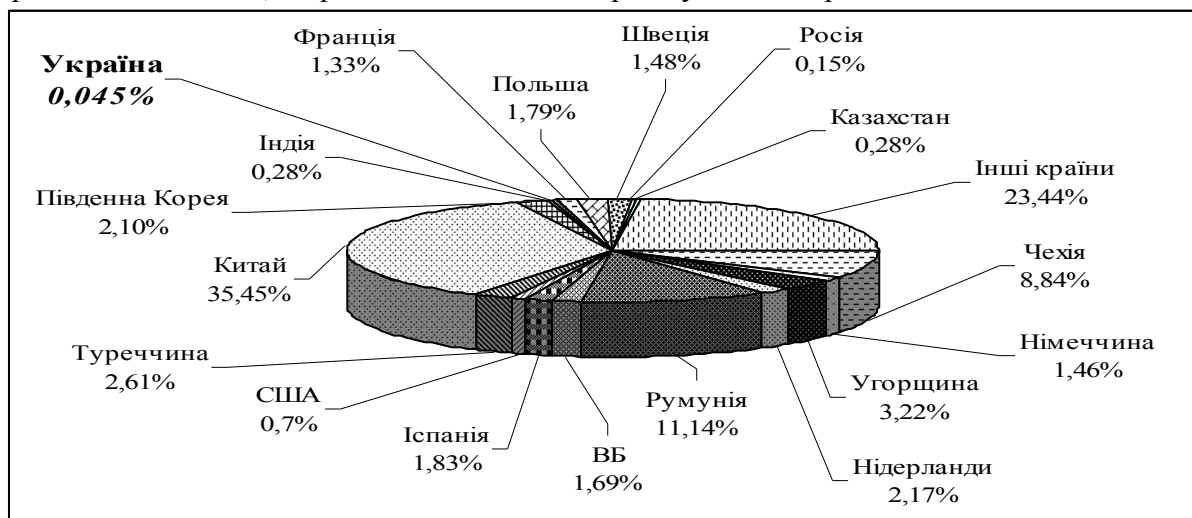

Рис. 4. Структура розподілу філій ТНК за країнами світу в 2008р., %

Загалом за даними UNCTAD в 2008р. в Україні було зафіксовано 367 філій іноземних ТНК, тоді як у світі в цілому їх налічується 807 363. Для порівняння ці показники в 1999р. склали відповідно 7 362 та 689 520, що свідчить про звертання

процесів приходу іноземних інвесторів в Україну, але водночас порівняння обсягів ПІІ в ці роки свідчить і про приход більш потужніших ТНК [3].

Таким чином на Україну припадає лише 0,045% їх загальної кількості філій. Цей показник значно поступається показниками таких більш «транснаціоналізованих» країн, як Румунія (89911 філій), Чеська Республіка (близько 70 тис.), Угорщина (близько 26 тис.), Польща (близько 15 тис.) постсоціалістичного простору.

У той же час офіційно не було зареєстровано жодної власне української ТНК. А, скажімо, в Естонії в 2007 – 1 168, Литві – 285. Характерно, що до списку 25 найбільших ТНК із країн ЦСЄ на сьогодні входять 5 російських компаній, які посідають у ньому відповідно 1, 2, 4, 5 та 10 місця.

Таким чином, ми бачимо, що процеси транснаціоналізації поки що розвиваються в Україні асиметрично: вони переважно йдуть шляхом проникнення в країну іноземних ТНК а не в аспекті формування українських транснаціональних компаній.

Список використаної літератури

1. Грубов А.П. Взаимодействие транснациональных корпораций и национально-государственных экономических систем в условиях глобализации: дис. [Електронний ресурс] / канд. екон. наук : Грубов А.П. 08.00.01. - Оренбург, 2006 134 с. - РГБ ОД, 61:07-8/1762. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/153124.html>
2. Глобалізація світової економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,36/catid,148/id,5230
3. Глобалізація та економічний розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vuzlib.net/me_kneu/9-1.htm
4. United Nations Conference on Trade and Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unctad.org>

О. А. Bezzubchenko

ASSESSMENT OF ACTIVITY TNC IN UKRAINE.

In the article the characteristics and patterns of development of internationalization of the modern stage. The conditions for entering the Ukrainian market of powerful transnational corporations (TNCs), which is carried out, usually in the form of foreign direct investment.

УДК 338.45:339.732

Т. В. Орехова, Д. О. Левченко

ВЗАЄМОДІЯ ПРОМИСЛОВОГО ТА БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ГЛОБАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

В статті досліджено розвиток банківського сектору у світовому господарстві, питання взаємодії промислового та банківського секторів економіки в умовах зростання невизначеності глобального економічного середовища. Проведено аналіз ступеня впливу діяльності банківського сектору на формування показників, що характеризують розвиток реальних секторів економіки по групах країн.

Актуальність теми дослідження. Визначення банку як підприємства особливого роду, надане К. Марксом та розвинуте у 60-х роках ХХ ст. Герлі та Шоу, детермінує основне призначення банку як фінансового посередника – трансформатора боргових зобов'язань і ризиків, метою якого є виявлення агентів, здатних організувати пряме або непряме фінансування й фінансувати суб'єктів, які потребують фінансування (підприємства, галузі, економіка в цілому й інші сфери життя суспільства).